

De nieuwe vrijgestelden: antwoord aan de critici

Herman Vuijsje

Niet zonder voorafgaande twijfel stelde Nico Wilterdink in het *A.S.T.* van mei 1977 vast dat mijn boekje *Nieuwe Vrijgestelden* in aanmerking kwam voor "een serieuze bespreking in een serieus sociologisch tijdschrift". Drie andere recensenten waren hem voorgedaan: Bart Tromp in de *Haagse Post*, Michel Korzec in *Intermediair* en Friso D. Heyt in *Sociodrome* (1).

Allen socioloog en werkzaam aan een universiteit, recenserend *ex cathedra*, spreken zij - Heyt uitgezonderd - het *nihil obstat* uit: *Nieuwe Vrijgestelden* maakt niet ten onrechte aanspraak op sociologische relevantie. Prettig om te horen voor iemand die na zijn sociologie-studie de journalistiek inging en een veelgelezen artikelenserie in sneltreinvaart omwerkte tot een boekje dat sociologisch interessant moest worden.

Hoewel - het doorstaan van de sociologische lakmoesproef blijkt ook verplichtingen te scheppen. Want echte sociologie hoeft nog geen goede sociologie te wezen. De recensenten Tromp, Korzec en Wilterdink zijn het erover eens dat *Nieuwe Vrijgestelden* waardevolle analyses van een aantal verschijnselen bevat. Maar, voegen ze eraan toe, de definitie van het begrip zelf rammelt. De bespreking van een aantal sociologische opvattingen, waarmee het boekje begint, is volgens Tromp en Wilterdink oppervlakkig. De laatste is met Korzec bovendien van mening dat die bespreking slecht aansluit op het meer empirische gedeelte dat volgt.

Indien *Nieuwe Vrijgestelden* gepresenteerd zou zijn als resultaat van intensieve wetenschappelijke studie en wetenschappelijk onderzoek, zou ik deze bezwaren stuk voor stuk hebben onderschreven. Maar die pretentie ontbrak uiteraard. In het eerste hoofdstuk stelde ik vast dat ik bij het schrijven had moeten uitgaan van "gewone" indrukken en journalistiek materiaal en dat ik tot het trekken van afgeronde conclusies dan ook geen poging had ondernomen.

Als een rode draad loopt door mijn boekje de opmerkelijke afwezigheid van wetenschappelijk onderzoek naar de sociale positie van Nieuwe Vrijgestelden. Ik heb veel plaats ingeruimd voor mogelijke verklaringen van het feit dat die Nieuwe Vrijgestelden die dit soort onderzoek hadden kunnen doen - de sociale wetenschappers - het onderwerp praktisch hebben genegeerd.

Het boekje is geschreven voor een groot publiek, maar vertaald

in methodologische termen zou je het een oriënterende verkenning van een probleemgebied kunnen noemen, die uitmondt in een aantal hypothesen. Op een welhaast doordrammerige wijze heb ik keer op keer benadrukt dat wetenschappelijk onderzoek de juistheid van mijn voorlopige conclusies zou moeten verifiëren.

Een zekere vaagheid, een rondtastende opstelling, is in deze fase van een onderzoek niet te vermijden. G.J. Kruijer acht in zijn *Observeren en redeneren* een dergelijke houding zelfs wenselijk: in de oriënteringsfase stelt "de onderzoeker zich zo uitvoerig mogelijk op de hoogte (...) van alles, wat met zijn probleem zou kunnen samenhangen. Hij legt zich daarbij zo weinig mogelijk beperkingen op; de oriëntering moet zo veelzijdig mogelijk zijn".

Even verderop schrijft Kruijer dat ook de gebruikte begrippen in de oriënteringsfase vaak nog een hypothetisch karakter hebben. Zij werden immers vaak gedefinieerd "voordat door onderzoek was aangetoond dat de gedefinieerde fenomenen werkelijk bestonden. Het onscherp of niet geheel adequaat zijn van begrippen behoeft het onderzoek geenszins te belemmeren. De praktijk van het onderzoek leert, dat begrippen vaak hun kracht en vruchtbaarheid juist aan hun onscherpheid danken" (2).

Vertaald in methodologische termen kón *Nieuwe Vrijgestelden* niet anders dan een oriënterende verkenning zijn, omdat het beschreven probleemgebied als onderzoekgebied nog praktisch braak ligt. Een al te enge, precies afgegrensde definitie zou in deze situatie een keurslijf hebben opgeleverd, afbreuk hebben gedaan aan de flexibiliteit die bij het leggen van nieuwe verbanden tussen verschijnselen onontbeerlijk is.

Iets dergelijks geldt voor de slechte aansluiting tussen het theoretische en het empirische gedeelte, die Korzec en Wilterdink constateren. Mijn probleem was, dat die slechte aansluiting zich overduidelijk *in de werkelijkheid* voordoet. Theorievorming over het onderwerp van mijn empirische belangstelling heeft nog nauwelijks plaatsgevonden. De theorieën die ik heb besproken, hebben betrekking op categorieën die onveranderlijk slechts overlappen met de categorie die ik "Nieuwe Vrijgestelden" heb genoemd: "employés", "technokraten", "professionals", "intellectuelen", "Nieuwe Middenstand", "kwartaire sektor".

Mijn bespreking van die theorieën was bedoeld om te laten zien dat aan theorievorming die uitgaat van de sociale positie van Nieuwe Vrijgestelden weinig tot niets gedaan is dat enig uitzicht biedt op toepassing bij onderzoek in de empirie. En in de eerste plaats om aan te geven dat de Nieuwe Vrijgestelden niet uit de lucht zijn komen vallen, maar een plaats hebben binnen een historische ontwikkeling waarbij veel grotere groeperingen betrokken zijn.

Méér was met de bestaande theorieën niet te beginnen en in die zin sluiten ze slecht aan op het empirische gedeelte van mijn boekje, waarin ik noodgedwongen uitging van een nog onconventioneel begrip. Om kort te gaan: het is natuurlijk wel aardig

om te vernemen dat je Echte Sociologie geschreven hebt, maar het valt me wat koud op het lijf als drie vertegenwoordigers van de beroepsgroep die over het door mij behandelde onderwerp een opvallend stilzwijgen heeft bewaard, daarin aanleiding zien om me te wijzen op beperkingen die van dat stilzwijgen een onvermijdelijk gevolg zijn.

Ik denk dat dergelijke kritiek deels verklaard kan worden uit het feit dat in ons land nauwelijks een wetenschaps-journalistieke traditie bestaat. Doe je aan journalistiek, best. Maak je bij wat je schrijft aanspraak op wetenschappelijke relevantie, dan kom je in een andere wereld terecht, waar andere normen gelden. Eén van die normen heb ik duidelijk aan m'n laars gelapt: dat je pas publiceert als je onderzoek is afgerond.

Nieuwe Vrijgestelden is naar Nederlandse maatstaven een raar soort boekje. Het balanceert op de grens van journalistiek en wetenschap. Is polemisch en provocerend geschreven, om discussie en onderzoek uit te lokken. Misschien maakt die stellige toon het moeilijk om de beperkingen te onderscheiden waaraan het boekje onderhevig is als je het naar wetenschappelijke maatstaven beoordeelt: de beperkingen van een oriënterend onderzoek.

Bart Tromp stelt in zijn recensie vast dat mijn bespreking van een aantal sociologische theorieën "boeiend, maar - noodgedwongen - oppervlakkig" is. Vervolgens legt hij uit dat Marx' klassentheorie aanzienlijk genuanceerder is dan het onderscheid tussen bezitters en niet-bezitters van produktiemiddelen. En dat "het moeilijk valt vol te houden dat Webers theorie van sociale ongelijkheid neerkomt op het onderscheiden van klasse-, machts- en status-ongelijkheid".

Ik mag Tromp wel feliciteren met deze heldere inzichten. Hij had ze zelfs in mijn boekje kunnen lezen. In een noot heb ik opgemerkt dat mijn behandeling van Weber aan de hand van die trits begrippen "een sterke vereenvoudiging van zijn theorie inhoudt".

Mijn bespreking van Marx' klassentheorie heb ik niet, zoals Tromp suggereert, beperkt tot een weergave van het onderscheid tussen bezitters en niet-bezitters van produktiemiddelen. Sprekend over de moeilijke inpassing van de employés in het Marxistische klassenschema heb ik op pag. 15 de begrippen "sub-klasse" en "overgangsklasse" behandeld.

Tromp lijkt bij deze kritiek, die op meer beknopte wijze ook door Wilterdink naar voren is gebracht, twee uitgangspunten door elkaar te halen. In het eerste geval acht je het geoorloofd, in kort bestek uit een groot aantal theorieën datgene te behandelen dat vanuit een bepaalde invalshoek interessant is. Dan heeft het geen zin, oppervlakkigheid te constateren als kritiek (zeker niet als de schrijver die oppervlakkigheid zelf vaststelt). De enige kritiek die dan geleverd kan worden, zou moeten aantonen dat in dat korte bestek een juistere samenvatting gegeven

had kunnen worden van één of meer besproken theorieën, zonder dat de niet-ingevoerde lezer verdrinkt in een moeras van inhoudsloze enerzijds-anderzijds constructies. Dat soort kritiek heeft Tromp noch Wilterdink hardgemaakt.

Het andere uitgangspunt behelst dat het onmogelijk is om in vijftien bladzijden op een verantwoorde manier in te gaan op wat een groot aantal auteurs m.b.t. een bepaald probleemgebied heeft beweerd. Dan kan met recht oppervlakkigheid worden verweten. Daarmee botsen we dan opnieuw op het hierboven al aangestipte verschil van smaak, waarover niet te twisten valt: mag je een beknopte, voor een groot publiek bedoelde publikatie van wetenschaps-journalistieke aard beoordelen naar de maatstaven die voor een goed uitgevoerd wetenschappelijke studie gelden?

Tromp levert één concreet punt van kritiek op het theoretische gedeelte van mijn boekje. "Enigszins lapidair" vindt hij mijn conclusie dat "in de afgelopen eeuw het *beroep* een overheersende betekenis voor het patroon van sociale ongelijkheid heeft gekregen. Beroepen zijn, om zo te zeggen, niet meer dan het topje van de ijsberg. De bindingen met elites, organisaties en staat, die de basis vormt voor de beloning van arbeid en de autonomie binnen het werk vormen, liggen onder water. Daarom kan de positie van de Nieuwe Vrijgestelden uiteindelijk ook niet bevredigend in termen van beroepen op een adequate manier worden beschreven".

Vervolgens wijdt Tromp in zijn recensie verscheidene kolommen aan een lovende bespreking van mijn analyse van de sociale positie die welzijnswerkers en docenten aan het Wetenschappelijk Onderwijs innemen, bij welke analyse ik uitging van het perspectief dat de moderne beroepsociologie biedt. Die analyse acht Tromp blijkbaar wel adequaat, zelfs "voorbeeldig", maar er is dus meer aan de hand: verborgen verbindingen met elites, organisaties en staat.

Precies aan dat onderwerp heb ik een apart hoofdstuk van mijn boekje gewijd, waarbij ik uitging van het begrip "Vijfde Macht". Tromp parafraseert de inhoud van dat hoofdstuk met instemming, constateert o.a. dat in het welzijnswerk en het Wetenschappelijk Onderwijs een "nieuw corporatisme" groeit. Maar elders in zijn recensie zegt hij weer dat ook het begrip "Vijfde Macht" bij diepergaande analyse veel ingewikkelder en heterogener is dan men denkt, en eigenlijk op een stereotype neerkomt.

Ik kan niet anders dan concluderen dat Tromps waardering van theoretische begrippen en zijn oordeel over het gebruik daarvan bij empirisch onderzoek slecht op elkaar aansluiten. Tenzij hij het van belang vindt om zijn lezers bij herhaling voor te houden dat niemand ooit moet denken, de sleutel te hebben gevonden die de Definitieve en Gehele Waarheid over een bepaald sociaal verschijnsel zal onthullen. Wat mij betreft - dat wist ik al.

Tromp, Korzec en Wilterdink zijn het erover eens dat ik het begrip "Nieuwe Vrijgestelden" onduidelijk heb gedefinieerd. Na mijn opmerkingen hierboven over de aard van mijn onderzoek, wil ik ook inhoudelijk een paar kanttekeningen bij hun bezwaren maken. Beknopt op een rijtje gezet luiden die bezwaren als volgt:

1. Met het begrip duid ik mensen aan die onderling sterk verschillen in beroep, inkomen, machtspositie, leeftijd en levensstijl (Korzec).
2. De privileges die mijn Nieuwe Vrijgestelden te beurt vallen, zijn ook buiten de door mij genoemde categorieën te vinden (Korzec).
3. Ik besteed om onduidelijke redenen speciale aandacht aan de beoefenaars van de gamma-wetenschappen, meer in het bijzonder de sociologen. Zijn wetenschappelijk medewerkers in andere disciplines soms minder "vrijgesteld" (Wilterdink, Tromp)?
4. Ik heb een overdreven aandacht voor de CPN-ideologie en hanteer het stereotype dat jonge academici onveranderlijk links zijn (Wilterdink).

Om met het laatste te beginnen: in een "sociaal profiel van een min of meer representatieve Nieuwe Vrijgestelde" heb ik een wetenschappelijk medewerker opgevoerd, die de Volkskrant en de Haagse Post leest, actief is in de PPR en hoofdzakelijk progressieve kennissen heeft. Geen CPNer dus, maar een progressief iemand.

Ik schreef erbij dat ik dit profiel noodzakelijkerwijs op "gewone indrukken" moest baseren en mijn indruk is inderdaad dat het merendeel van de Nieuwe Vrijgestelden progressief is, variërend van PvdA tot CPN. Dat is wel iets anders dan Wilterdink schrijft.

In mijn boekje had hij bijvoorbeeld kunnen lezen (pag. 66 en 67) over de rol van de VVD-achtige academische "Herenbonden", zoals de VAWO. Voorts schrijft Tromp in zijn recensie terecht dat ik in mijn boekje uitdrukkelijk onderscheid heb gemaakt tussen de sociale *positie* van Nieuwe Vrijgestelden en hun politieke *opvattingen*. Met name van Schelsky (die het door Wilterdink genoemde stereotype inderdaad hanteert), maar ook van Daalder heb ik juist in dit opzicht duidelijk afstand genomen.

Vanwaar dan toch die overdreven aandacht voor de CPN-ideologie? Die aandacht komt op slechts twee plaatsen in mijn boekje tot uiting. In een apart hoofdstuk, waarin ik inga op de argumenten die ter verdediging van academische standsprivileges worden aangevoerd, en in het hoofdstuk over het welzijnswerk, waarin ik één pagina wijd aan de soortgelijke verdedigingsrol die CPNers daar spelen. Aan de discussies die binnen de PvdA over de Nieuwe Vrijgestelden zijn losgebarsten, besteed ik in mijn boekje meer ruimte dan aan de CPN.

De aandacht die ik aan de CPN besteedde is om de doolie dood niet "overdreven". Ten eerste heeft de CPN in kringen van Nieuwe Vrijgestelden een relatief grote aanhang, ten tweede heeft geen enkele politieke partij hun standsprivileges geestdriftiger ver-

dedigd en ten derde is dat van een linkse partij op het eerste gezicht nogal verrassend.

Iets dergelijks geldt voor de speciale aandacht die sociale wetenschappers, meer in het bijzonder sociologen, in mijn boekje kregen. Noch zij, noch de CP'ners werden apart genoemd in het hoofdstuk over de sociale positie van wetenschappelijk medewerkers. Ook aan de sociologen wijdde ik een apart hoofdstukje, zes bladzijden groot. En net als bij de CP'ners bestonden daarvoor uitsluitend redenen die te maken hebben met het doorprikken van verdedigings-ideologieën - één van de centrale thema's in mijn boekje.

Dat hoofdstuk van zes bladzijden gaat over het feit dat sociologen zich tot nog toe wantrouwend hebben betoond tegenover de verdedigingsmechanismen van alle beroepsgroepen behalve zichzelf en hun collega-wetenschappelijk medewerkers. Dat is vanuit sociologisch gezichtspunt een zeer interessant gegeven, dat een socioloog aan het denken zou moeten zetten en niet zou behoren te verleiden tot gesputter over een overdreven concentratie op zijn beroepsgroep.

Voor de zowel door Tromp als Wilterdink geopperde stelling dat ik sociale wetenschappers meer dan andere wetenschappers als Nieuwe Vrijgestelden zou beschouwen, is in mijn boekje geen enkele aanwijzing te vinden. Tromp slaat helemaal op hol, als hij gaat veronderstellen dat ik aan sociologen speciale aandacht besteed omdat ze zich meer dan andere wetenschappers met politiek zouden bemoeien. Ook dit is lariekoek, zonder enig aanknopingspunt in mijn boekje.

Al deze verwarring is ongetwijfeld mede toe te schrijven aan de onduidelijkheid rond de definitie van de term "Nieuwe Vrijgestelden", waarop de kritiek betrekking heeft die ik hierboven samenvatte onder de punten 1 en 2.

Op het ontstaan en gebruik van het begrip ben ik ingegaan in hoofdstuk drie van m'n boekje. Ik ging uit van de omschrijving die Daalder in 1974 gaf: die studenten, vormingswerkers en docenten aan het W.O. en H.B.O. die hun relatieve voorsprong in tijd en verbale begaafdheid gebruiken om politiek actief te zijn.

Daalder constateerde dat deze "vrijgestelden van de moderne welvaarsstaat" hierin van de "oude vrijgestelden" verschilden dat "de oude arbeidersbeweging zelf moeizaam de kosten voor haar vrijgestelden op moest brengen, terwijl thans de departementen van Onderwijs en Wetenschappen en CRM in hoge mate de kosten dragen". In mijn boekje formuleerde ik dit laatste stelliger en sprak ik van "een principieel verschil van werkgever".

Ook in andere opzichten boog ik de definitie van de politicoloog Daalder om - en wel in sociologische richting. Ik stelde vast, de daadwerkelijke politieke invloed die Daalder's Nieuwe Vrijgestelden uitoefenen, te willen bekijken als een uitvloeisel

van "de relatieve *vrijheid* die alle leden van de betrokken beroeps categorieën in hun taakuitoefening genieten".

Het in (semi-) overheidsdienst zijn en het genieten van vrijheid in de taakuitoefening - dat zijn de twee criteria die ik op pag. 32 aanlegde om van "Nieuwe Vrijgestelden" te kunnen spreken. Als "exemplarische Nieuwe Vrijgestelden" koos ik de werknemers in het W.O. en de welzijnswerkers (met name de sociaal-cultureel werkers) omdat dat "twee groeperingen van (semi-) overheidswerknemers (zijn) die in hun taakuitoefening een duidelijk geprofileerde vrijheid genieten, welke zij vaak benutten om politiek actief te zijn".

Ik voegde eraan toe dat, al naar gelang je scherper definieert, "ook leraren, onderwijzers en andere categorieën beroepsbeoefenaars die in (semi-) overheidsdienst zijn, een zekere vrijheid in hun werk genieten en politiek min of meer geïnvolveerd zijn" als Nieuwe Vrijgestelden beschouwd zouden kunnen worden.

Een precieze afgrenzing van de te onderzoeken groepering ontbreekt dus; hierboven heb ik al betoogd dat zoiets hier ook niet verwacht kon worden. Maar de omschrijving bevat twee duidelijke "afgrenzende" criteria; Korzecs opmerking dat met het begrip mensen kunnen worden aangeduid die in een aantal opzichten sterk van elkaar verschillen, is dan ook irrelevant.

Elke sociale categorie die men afgrenst door enige *differentiae specificae* te bepalen, bestaat uit mensen die onderling op tal van punten verschillen. Op de bruikbaarheid van het betreffende begrip kan echter alleen kritiek worden geleverd door te stellen dat de onderlinge *overeenkomsten* die het begrip bedoelt aan te geven in de werkelijkheid niet of onvoldoende bestaan, of nietszeggend zijn. Korzecs opmerking zou dus alleen zin hebben gehad indien hij tegelijkertijd had aangetoond dat wetenschappelijk medewerkers en welzijnswerkers bijvoorbeeld helemaal niet gekenmerkt worden door een relatieve vrijheid in hun taakuitoefening, of dat die relatieve vrijheid geen enkele sociologisch relevante consequentie heeft.

"Een ander probleem" is volgens Korzec dat ook buiten de door mij genoemde categorieën mensen te vinden zijn die de privileges van mijn "Nieuwe Vrijgestelden" genieten, bijvoorbeeld in reclame, public relations, psychotherapie en communicatie-industrie. Iets zuiverder gesteld luidt zijn vraag: waarom zijn "Nieuwe Vrijgestelden" in het boekje mede omschreven als mensen in (semi-) overheidsdienst?

Dat is een zeer legitieme vraag, want Korzec heeft gelijk als hij vaststelt dat de door mij behandelde voorrechten ook buiten de overheidssfeer worden aangetroffen. De vraag is echter: in welke mate? Natuurlijk geniet een journalist meer vrijheid in zijn taakuitoefening dan een middelbare employé en een middelbare employé weer meer dan een arbeider aan de lopende band. Maar *beoordeeld* wordt die journalist wel, dat is inherent aan het bedrijfsleven.

Van een reclameman kun je als buitenstaander de indruk hebben dat hij op z'n eigen houtje maar wat aanklooit; toch zijn er mensen die zijn prestaties in de gaten houden. Doet hij zijn werk slecht, dan zal hij niet bevorderd worden, misschien wel ontslagen. Als hij zelfstandig is dreigt in zo'n geval een bankroet. Bij wetenschappelijk medewerkers is van dit alles geen sprake: daar gaat de vrijheid vergezeld van een ijzersterke rechtspositie, de praktijk van automatische bevordering zonder beoordeling en de bij een vaste aanstelling bijna-onmogelijkheid van ontslag.

Bij mijn omschrijving van "Nieuw Vrijgestelden" heb ik het door Daalder genoemde aspect van de overheid als werkgever dan ook aangehouden en zelfs versterkt. Ik wil best toegeven dat daarbij ook de opvatting meespeelde dat in de eerste plaats free-wheelen op kosten van de belastingbetaler in deze dagen onbarmhartig aan de kaak moet worden gesteld.

Tromp en Wilterdink hebben zich gestoten aan het feit dat ik in het laatste hoofdstuk van mijn boekje, sprekend over de samenstelling van de PvdA-Partijraad en de Partijbesturen van PvdA, ARP en KVP, een "minder strikte definitie" van "Nieuwe Vrijgestelden" heb gehanteerd. "In die ruime definitie blijken plotseling alle "hogere" beroepen te vallen", schrijft Wilterdink. "Zo kun je natuurlijk alles bewijzen".

Maar om een "bewijs" ging het hier niet, want dat was via de hierboven geciteerde omschrijving uit mijn boekje al geleverd. Uit de door mij verzamelde gegevens bleek dat wetenschappelijk medewerkers en welzijnswerkers 16% van de PvdA-Partijraad uitmaken (3), 14% van het PvdA-Partijbestuur, 14% van het ARP-Partijbestuur en eveneens 14% van het KVP-Partijbestuur. Wanneer men bedenkt dat het hier om massa-partijen gaat, zal het duidelijk zijn dat deze beroepsgroepen in de besturen sterk oververtegenwoordigd zijn.

Sterk ondervertegenwoordigd bleken aan de andere kant de lagere employés en de arbeiders. Naast "exemplarische Nieuwe Vrijgestelden" bleken in de besturen en de Partijraad vooral zitting te hebben: mensen uit het onderwijs, burgemeesters en wethouders, Tweede Kamerleden, "Oude Vrijgestelden" en bekleeders van hogere ambtelijke, beleids- of staffuncties.

Sommige van deze groeperingen vallen binnen mijn omschrijving van "Nieuwe Vrijgestelden" (in (semi-) overheidsdienst zijn en een zekere vrijheid in de taakuitoefening genieten), andere niet. Tromp en Wilterdink hebben hierin gelijk dat ik die andere bij mijn "minder strikte definitie" had moeten uitsluiten.

Maar is het voor de werking van de democratie wel zo schadelijk dat de participatie aan het politieke leven ongelijk verdeeld is en dat de hogere partij-organen weinig representatief zijn samengesteld? Tromp is van mening dat verbetering van de democratie, zolang de verdeling van leefkansen ongelijk is, op zich niet gebaat is bij meer participatie en representativiteit,

"maar veeleer bij de kwaliteit en inhoud van de standpunten van degenen die wél van de kans om zich politiek te uiten gebruik maken".

Bedoelt Tromp dat die arbeiders hun luie kont eens een keer zouden moeten verheffen om gebruik te maken van de prachtige kansen die hun binnen de partij geboden worden? Of dat hij ze kan missen als kiespijn omdat hun standpunten toch geen "kwaliteit en inhoud" hebben? Ik zou Tromp zijn standpunt wel eens willen horen verdedigen tegenover een arbeider die in een partij-orgaan gekozen is, maar in de praktijk buiten spel komt te staan doordat de vergaderingen op voor hem onmogelijke uren worden gehouden en doordat hij, als hij wel aanwezig kan zijn, moet opboksen tegen de verbale vaardigheid van zijn deskundologische medeleden. Wat zegt Tromp dan? "U moet nou eenmaal begrijpen: de Partij van de Arbeid is er wel vóór u, maar niet dóór u"?

In mijn boekje heb ik over het politiek-actief zijn van de Nieuwe Vrijgestelden gezegd: "Je kunt niemand kwalijk nemen dat hij zich politiek actief opstelt. Evenmin kun je iemand een verwijt maken als hij daarbij gebruik maakt van het feit dat anderen minder belangstelling voor kaderfuncties tonen. Wél valt er kritiek uit te oefenen als "de anderen" onvoldoende tot die noodzakelijke belangstelling worden gestimuleerd - of zelfs tegengewerkt, overdonderd worden, wanneer ze er blij van geven".

Dit was de portee van wat ik over democratie, participatie en representativiteit beweerde: doordat de politieke gewoonten binnen bijvoorbeeld de PvdA in toenemende mate worden afgestemd op het levenspatroon van de "vrijetijdspolitici", kunnen anderen niet meer aan de bak komen, ook als de "kwaliteit en inhoud van hun standpunten" niets te wensen overlaat.

Tromp reageert alsof ik in mijn boekje geschreven zou hebben dat absolute representativiteit en honderd procent gelijke participatie de beste garanties vormen voor een goed functionerende partij. Hij heeft zich door zijn eigen anti-populistische stokpaardje laten meeslepen, want ik heb uitsluitend gepleit voor een opzet waarbij iedereen binnen de partij zoveel mogelijk gelijke kansen heeft om actief te zijn.

Binnen Tromps eigen PvdA zijn die kansen op het ogenblik veel ongelijker dan nodig is. O.a. Wouter Gortzak en Bram Peper hebben daarop felle kritiek geleverd. Moet ik werkelijk geloven dat Tromp het overbodig vindt om de verdeling van kansen binnen een sociaal-democratische partij optimaal te maken, zolang de verdeling van leefkansen in de omringende maatschappij ongelijk is?

Als enige van de vier hier aangehaalde recensenten heeft Friso D. Heyt kritiek geleverd op mijn inhoudelijke uitspraken over de sociale positie van Nieuwe Vrijgestelden, met name van diegenen onder hen die werkzaam zijn in het W.O. Eind 1976 voerde hij in NRC/Handelsblad over dit onderwerp met J.J. Godschalk

een polemiek die ik in mijn boekje kort heb weergegeven.

In zijn recensie in *Sociodrôme* schrijft Heyt dat ik die discussie daarbij heb verminkt door zijn argumenten systematisch weg te laten. Daarop grondt hij het niet geringe verwijt aan mijn adres van "gebrek aan *fair play* en intellectuele integriteit".

Centraal in de betreffende passage stond de opmerkelijke verandering van toon die in Godschalks achtereenvolgende discussiebijdragen te bespeuren viel. Hij was begonnen met een stuk waarin hij het hetze-achtige en vaak op demagogie neerkomende geschrijf over de Nieuwe Vrijgestelden hekelde, maar waarin hij onverhoeds ook vaststelde dat de betrokken skribenten grotendeels gelijk hadden: "Vooraf aan de Sociale Faculteiten worden door medewerkers nogal eens op schandalige wijze de kantjes eraf gelopen (...)".

Heyt nam in zijn eerste reactie deze "ernstige beschuldiging van plichtsverzuim" hoog op en eiste dat Godschalk de "harde feiten" zou noemen waarop hij haar baseerde. In mijn boekje citeerde ik een paar passages uit Godschalks weerwoord hierop. Zijn aanvankelijk genuanceerde standpunt was verkeerd in een onverbloemde aanval op zijn collega's-Nieuwe Vrijgestelden.

Dat vond ik het citeren waard, omdat hier in een openbare discussie iets gebeurde dat me in persoonlijke gesprekken al vaak was opgevallen: Nieuwe Vrijgestelden reageren naar buiten toe vaak defensief op het over hen geschrevene, maar zijn tegenover collega's snel geneigd, toe te geven dat er toch heel wat in zit, in die kritiek. Wie de hele dag aan de universaliteit rondloopt en tegenover andere insiders spijkerhard blijft volhouden dat de geleverde kritiek op louter demagogie en hetze berust, loopt waarschijnlijk een behoorlijke kans zich belachelijk te maken.

Uit Heyts tweede reactie heb ik niet geciteerd en alleen daarover kan hij zijn gevallen. Had ik het wel gedaan, dan zouden zijn argumenten, voorzover ze betrekking hebben op de door mij geciteerde opmerkingen van Godschalk, als volgt volledig zijn weergegeven: 1. Aanwezigheidscontroles hoeven niets te zeggen over de wetenschappelijke activiteit en kwaliteit van de betrokkenen. 2. Het teruglopen van de onderzoeksactiviteit kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de tijdrovende vergaderwoede van de afgelopen jaren in verband met interne democratisering, WUB en herprogrammering. De overige opmerkingen van Heyt hadden betrekking op uitspraken van Godschalk die ik niet had weergegeven.

Uit dat laatste blijkt al dat het me helemaal niet ging om een volledige behandeling van de polemiek tussen beide heren. Ik stipte die polemiek alleen aan om vast te stellen dat dit soort discussies gevoerd moet worden zonder dat er ook maar enig onderzoekmateriaal aanwezig is, zodat de ene socioloog de andere niet meer kan bieden dan persoonlijke indrukken. Tegenover Godschalks persoonlijke indrukken zette Heyt de zijne, plus de

constatering dat Godschalk geen "harde feiten" had genoemd. Dat laatste heb ik in mijn boekje aangehaald.

En beaamd, want ik ben het met Heyt uiteraard eens dat je op persoonlijke indrukken geen *eindoordeel* mag baseren. Maar daar houdt de eensgezindheid wel mee op. In zijn recensie herhaalt Heyt nog eens zijn opvatting dat "dergelijke vërgaande *uitspraken* - ook in de journalistiek - slechts (mogen) worden gedaan op grond van duidelijke gegevens in plaats van losse indrukken of vermoedens en terloopse veronderstellingen" (cursivering van mij, HV).

Het zou er voor de sociologie en de journalistiek lelijk uitzien als Heyt hierin zijn zin zou krijgen. Het zou afgelopen zijn met onderzoek en reportages, want elke uitspraak, elke veronderstelde samenhang tussen verschijnselen, zou als irrelevant terzijde worden geschoven zolang er geen "harde feiten" zijn om haar te staven. En "harde feiten" komen nu eenmaal niet als manna uit de hemel gevallen.

Ik moet aannemen dat Heyt zich niet tegenover alle vërgaande uitspraken aldus opstelt; in de discussie over de Nieuwe Vrijgestelden aan de universiteiten doet hij het wel. Tegenover persoonlijke indrukken stelt hij andere persoonlijke indrukken en wil overgaan tot de orde van de dag: vrijspraak wegens gebrek aan bewijs. Maar naar de oproep tot serieus onderzoek, tot het daadwerkelijk verzamelen van feiten, zoek je bij hem tevergeefs.

En toch is Heyt niet van mening dat het met die kostbare taakuitoefening van de universitaire Nieuwe Vrijgestelden allemaal dik voor mekaar is. In *Sociodrôme* pleit hij voor bereikbaarheidscontrole en een efficiënte registratie van afwezigheid wegens ziekte, vakantie e.d. Niet zomaar voor de grap, neem ik aan. Verder hekelt hij de in de praktijk gegroeide gewoonte van de automatische bevorderingen.

In Heyts ingezonden stukken in *NRC/Handelsblad* was van dit soort kritische geluiden nog geen sprake en men zou kunnen veronderstellen dat zijn oordeel over de Nieuwe Vrijgestelden thans in dezelfde richting evolueert als dat van Godschalk toentertijd, ware het niet dat hij zich een warm verdediger betoont van hun salarispositie.

Over de drastische verlaging in de aanvangssalarissen van de wetenschappelijk medewerkers, waardoor de in 1963 geschapen verschillen met de beginsalarissen van andere academici in rijksdienst vrijwel zijn opgeheven, zegt hij: "Ik zou de reactie van de FNV wel eens willen zien bij een dergelijke loonpolitiek voor Jan Modaal". Weet Heyt werkelijk niet dat deze ingrepen in het hoge inkomen van drs. J. Maximaal (waaraan Jan Modaal via de belasting mag meebetalen) onderdeel vormen van een loonpolitiek die juist gericht is op behoud van koopkracht voor Jan Modaal en optrekking van al wie nog minder verdient?

Verder geeft Heyt een aantal redenen waarom wetenschappelijk medewerkers hun hoge inkomen hard nodig hebben: voor de aanschaf van lectuur, het bezoeken van congressen en een goede werkruimte thuis. Dat is interessant, maar in mijn boekje heb ik, meer dan voor de hoogte van de inkomens der wetenschappelijk medewerkers, belangstelling voor de vraag of ze die inkomens ook waard zijn.

Op die vraag gaat Heyt hier niet in, maar Sociodrome wel. In dezelfde aflevering staat een artikel van Martje Breedt Bruyn, waarin ze de resultaten presenteert van een onderzoekje naar een bestaand sociaalwetenschappelijk universitair instituut (4). De wetenschappelijke staf is tien man sterk en het onderzoekprogramma omvat maar liefst 21 projecten.

Bij nadere beschouwing bleek dat het instituut bemand wordt door een produktieve hoogleraar, drie wetenschappelijk medewerkers met een behoorlijke output, een lector die sinds zijn aanstelling tien jaar geleden niets heeft gepubliceerd en vijf wetenschappelijk medewerkers, die gemiddeld zeven jaar in dienst zijn, hetgeen aan publicaties in totaal twee boekbesprekingen heeft opgeleverd.

Vergelijking met dat onderzoekprogramma van 21 projecten leerde dat de helft daarvan bestaat uit onderzoek van mensen die niet aan het instituut zijn verbonden of tot op heden slechts beloften doen. Toch claimt het instituut op basis van dit programma een tweede hoogleraar en een extra wetenschappelijk medewerker.

Martje Breedt Bruyn oppert het doen van onderzoek naar de vraag hoeveel wetenschappelijk medewerkers eigenlijk publiceren als één mogelijke methode van kwaliteitsbeoordeling. Ze is zich de schaduwkanten, zoals het dreigende *publish or perish*, bewust, maar lijkt minstens evenzeer verontrust door de gedachte dat het absolute tegendeel van dat principe in Nederland jarenlang in praktijk kan worden gebracht zonder dat daar iemand naar omkijkt.

NOTEN

1. Friso D. Heyt: "De nieuwe vrijgestelde: 'een fictief geval uit het volle leven'"; *Sociodrome*, 1977/3.
Michel Korzec: "Sociologisch Signalement"; *Intermediair*, 12-25 maart 1977.
Bart Tromp: "Het vermorde eigenbelang"; *Haagse Post*, 12/1977.
Nico Wilterdink: "De mode van de nieuwe vrijgestelden"; *A.S.T.*, mei 1977.
2. Dr. G.J. Kruijjer: *Observeren en redeneren*; Meppel, 1965, pag. 105/106.
3. Het kan iets meer of minder zijn. Honderd van de 126 leden van de Partijraad stuurde een door mij opgezonden enquêteformulier ingevuld terug, een respons van 79,4%. 16 van deze honderd leden zijn werkzaam in het W.O. en de welzijnssector.
4. Martje Breedt Bruyn: "Het schriftloos vegeteren"; *Sociodrome*, 1977/3.